

sant julià de boada obra del mossarabisme català

per

JOSEP CALZADA i OLIVERAS

El dia 17 de gener d'enguany tingué lloc la inauguració de les obres de restauració de l'església pre-romànica de Sant Julià de Boada.

En el programa d'actes tingué un relleu especial la solemne consagració del temple que oficià el bisbe de Girona, Jaume Camprodon i Rovira, acompanyat de sis sacerdots que concelebraren amb ell l'Eucaristia, i d'una afluença nombrosa de poble amb les autoritats cíviques i culturals. La major part de la gent seguí l'acte religiós des de fora, a pluja batent, per no poder cabre a l'interior del temple, massa petit per a encabir tots els assistents.

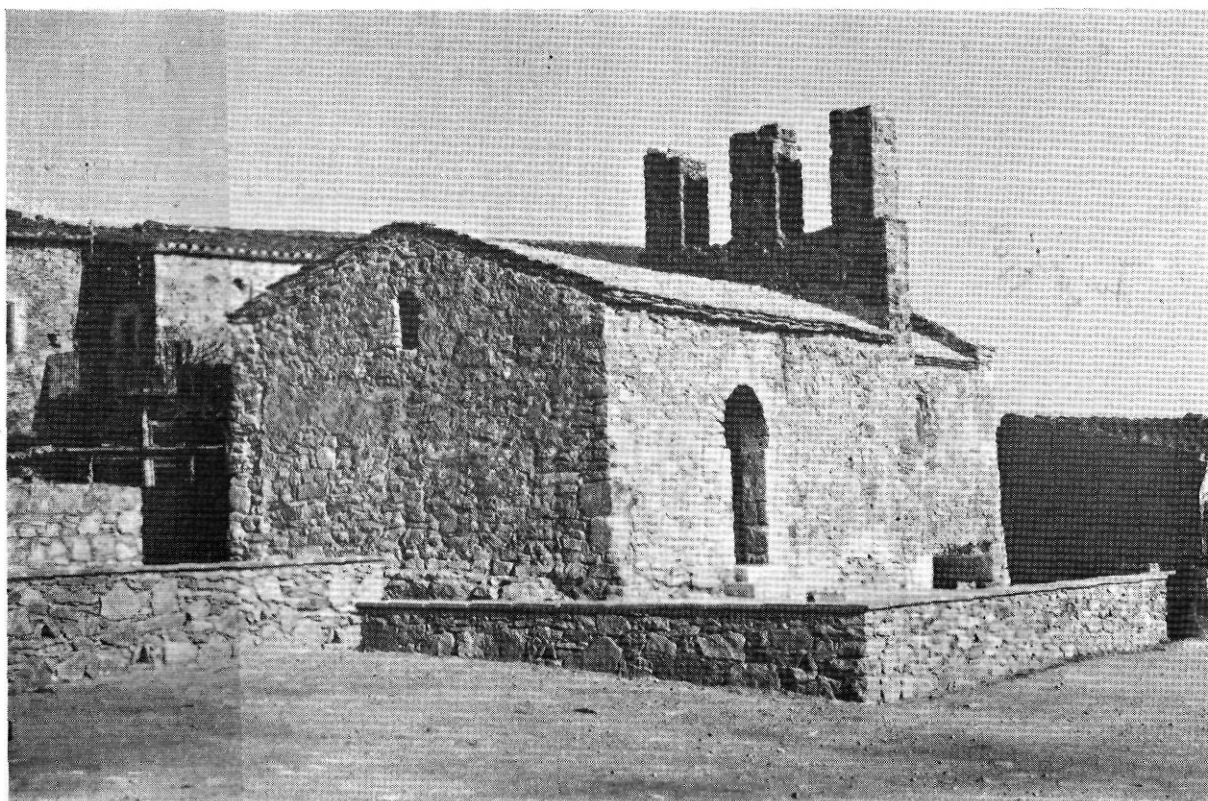
L'església de Boada és propietat de la Diputació, i l'obra de consolidació i restauració ha estat possible principalment gràcies als esforços del President i Vicepresident de dita corporació, Srs. Arcadi Calzada i Joan Saqués respectivament, dels Diputats membres de la Comissió de Cultura, d'altres Diputats, com també de les Seccions culturals de la Diputació regides pels seus Caps, l'arquitecte Sr. Joan M.ª de Ribot, i els arqueòlegs Srta. Maria Aurora Martín i Ortega i Sr. Narcís Soler i Masferrer, i així mateix de la Brigada de Conservació de Monuments i de la constructora «Gustals, S. A.». És evident, doncs, que tots ells participaren d'una manera especial en l'acte ritual.

Fou especialment emotiu, al nostre entendre, la cerimònia inicial que es realitzà al defora de l'església, en la qual el President de la Diputació, amb paraules molt atinades, manifestà al Prelat celebrant la voluntat de la Diputació: que l'edifici tot just acabat de restaurar fos dedicat novament al culte cristià, com ho havia estat tants i tants de segles. Aquest gest de la Diputació fou valorat i agraït degudament pel Sr. Bisbe, el qual immediatament inicià l'entrada al temple disposant-se a consagrar un vetust edifici que, per causa d'unes vicissituds històriques, havia romàs desafectat del culte des de feia molt de temps.

La Diputació de Girona ha inaugurat fins ara moltes obres de restauració de monuments, i en aquest mateix any té previst inaugurar-ne força d'altres. Però jo entenc que la inauguració que tingué lloc a Boada el dia esmentat no és una de tantes inauguracions que s'han fet. Això ho dic per dues raons particulars.

La primera és, com he dit, que l'església de Boada és propietat de la Diputació. I no em refereixo al fet en si, que la Diputació en sigui la propietària, sinó al que això ha representat per a la conservació del patrimoni artístic del nostre país.

L'any 1732 el bisbe Baltasar Bastero passà Visita Pastoral a l'església parroquial de Sant Julià de Boada, i en tregué una impressió tan deplorable que, fent ús de la seva autoritat, i

Sant Julià de Boada

manifestant a l'ensem el seu desconhort per l'estat en què trobà l'església, deixà establerta la pena canònica d'**Entredit** que deixava desafectada totalment del culte aquesta església de Sant Julià «fins i tant que els feligresos se animen a posar-la en altra forma que més corresponga a la decència de la Casa de Déu, o bé, y serà lo més acertat, que fassen y fabriquen una nova Iglesia que quiçà serà més facil i se podrà fer ab poch mes gasto».

Sortosament els feligresos de Sant Julià «no s'animaren» a fer el que el bisbe volia, ja que si arriben a fer una església nova, segurament haurien començat per aterrar la vella. Fou, doncs, un voler de Déu, que en tal ocasió no es destruís aquesta església de Boada. En res d'això no pogué intervenir la Diputació, com és natural. Però la història de les vicissituds de l'església de Boada continuà.

I així fou com aquest venerable edifici hagué de passar una prova pitxor que l'Entredit, ja que el segle passat fou alienada amb motiu de les lleis desamortitzadores, passant a mans de propietat particular. En realitat, passà a

mans de tres o quatre propietaris, el darrer dels quals fou Eugeni Mercader, un agricultor domiciliat al mateix veïnat de Sant Julià de Boada, el qual adquirí l'immoble en pública subhasta feta per l'Ajuntament de la Bisbal. Això succeïa abans del 1930.

Jo havia tingut algunes converses amb «l'avi Mercader», quan aquest era ja un ancià venerable que passava de la vuitantena, i m'explicava que la primera cosa que féu, en entrar en propietat de l'església de Boada, fou tirar a terra la rectoria, adossada a l'església, degut al seu mal estat, i que únicament per raons econòmiques no tirà a terra l'església, que no estava pas en millor estat que la rectoria, sinó que la convertí en magatzem, cort i estable.

És evident el perill que tornà a passar l'església de Boada d'ésser aterrada. I només Déu sap què hauria passat més endavant si... la Diputació de Girona no hagués comprat aquesta església l'any 1958. Val a dir que aquesta compra es degué a la tenacitat i interès del malaguanyat Miquel Oliva, perquè el Sr. Eugeni Mercader fins al final de la seva vida no pogué com-

prendre, segons ell, que hagués estat «obligat a vendre aquella església tan vella i arruïnada» i que a ell li feia tant de favor. Miguel Oliva ha gué de vèncer moltes dificultats per a obtenir la compra de l'església de Boada.

Heus ací, doncs, la raó per la qual durant tota la cerimònia de consagració de l'església de Boada no vaig poder apartar del meu cervell la idea d'haver-se salvat, per fi, d'una destrucció segura un monument històric-artístic, gràcies a haver-lo adquirit en propietat la Diputació de Girona.

Però hi ha una altra raó, igualment important que revalcritza molt la inauguració de les obres de restauració de l'església de Boada.

En efecte, aquesta església fou declarada **Monument Nacional** el 3 de juny del 1931, malgrat l'estat deplorable en què es trobava aleshores. Ara bé, que es declari monument nacional la catedral de Girona ningú no ho trobarà estrany. Però que sigui «declarada» aquesta esglésiola rural, perduda enmig d'un petit veïnat de cases del municipi de Palau-sator, hi havia d'haver-hi raons molt poderoses. A més, cal tenir en compte que tot just l'any 1930 havia sol·licitat aquesta «declaració» la Comissió Provincial de Monuments de Girona i en menys d'un any la concedien des de Madrid, cosa rara perquè aquests expedients solien trigar molt més a resoldre's.

¿Què veieren en aquesta esglésiola de Boada els tècnics i professionals de l'Art?

Generalment es diu —diem tots— que es tracta d'una església **pre-romànica**. Però d'esglésies pre-romàniques en les nostres comarques en tenim moltes. En realitat, la denominació de pre-romànic no compromet a ningú, ja que connota, més aviat, una cronologia i no pas una tècnica constructiva o estil artístic. El pre-romànic abraça molts segles i és una superposició de tècniques i estils que des de segles molt reculats arriba pràcticament fins a l'arribada del romànic llombard a casa nostra en el segle XI.

Potser es concreta més si diem que la de Boada és una església de **tradició visigòtica local**. Un autor de nota, vertadera autoritat en la matèria, així la qualifica («Notas sobre iglesias prerrománicas catalanas» — Anales de los Museos de Barcelona, 1948). Però, malgrat que aquesta denominació la creiem representativa d'una realitat artística de molts monuments que van descobrint-se en el nostre país, si en aquest grup i sota aquesta denominació incloem totes les esglésies pre-romàniques catalanes, estem en el mateix cas, estem usant una denominació molt general.

Per això, si per una part es fa difícil acceptar afirmacions categòriques en aquest camp, això mateix ha d'esperonar-nos a analitzar les característiques especials de cada monument pre-romànic que hom vol estudiar, per a fixar més l'estil i època de la seva construcció.

Joan Badia ha analitzat molt detalladament les característiques de l'església de Sant Julià de Boada, enquadrant-la en el segon dels grups del pre-romànic empordanès que ell estableix amb una cronologia molt reculada: segle VIII-IX. Seguint Gómez Moreno, Badia senyala el caràcter netament mossaràbic de l'arc toral, el més ultrapassat de la comarca, i en canvi atribueix el tipus autènticament visigòtic a l'arc triomfal. Gómez Moreno havia dit també que la decoració, de tipus geomètric, d'aquest arc triomfal de Boada «es un modelo casi único en Cataluña y sin par en cuanto conocemos de aquellos siglos». També en això sintonitza Joan Badia quan afirma que «es tracta de l'ornamentació esculpida en pedra més antiga del pre-romànic empordanès».

Però Gómez Moreno classifica l'església de Boada en el grup d'esglésies mossaràbiques, i més ençà ho ha fet també José Fernández Arenas en el seu llibre «Imagen del arte mozárabe». Jo fins avui no havia gosat expressar explícitament —però ho faig ara— que aquesta opinió té tota l'aparença de verídica. Són moltes les vegades que he visitat aquesta església durant el període de restauració, i cada vegada em sembla veure-ho més clar: l'església de Sant Julià de Boada és un monument singular en les terres gironines perquè és un exemplar d'arquitectura mossaràbiga. Intentarem analitzar, i també matissar, aquesta afirmació.

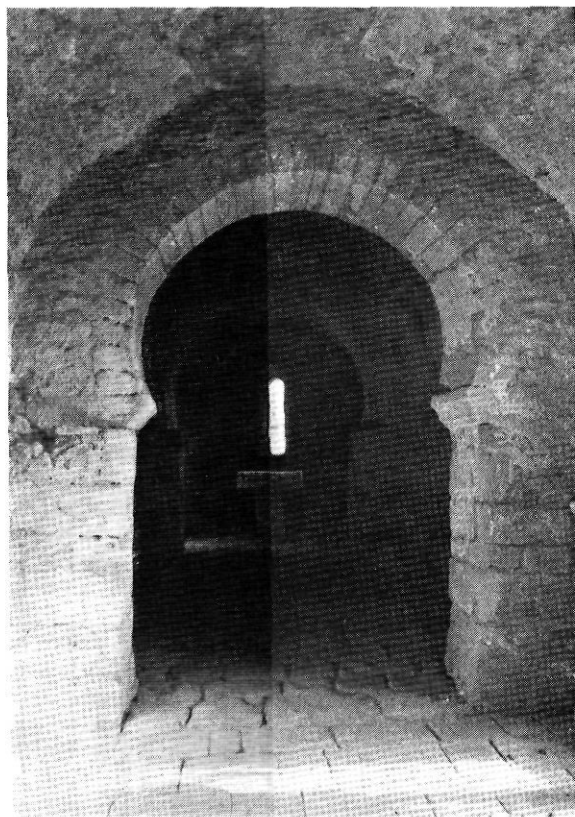
I diguem, de seguida, que quan parlem de l'església mossaràbiga de Boada, no volem pas dir que fos construïda per cristians que habitaven en territori musulmà, ja que això seria molt impropï de les nostres terres en les quals l'ocupació serraïna fou molt «suï generis» i sobre tot de poca durada i poc permanent.

Però els mossàrabs, a causa de les dificultats de la seva condició de fidels a la fe cristiana, enmig del país ocupat pels seguidors de Mahoma, es passaren en gran nombre als regnes cristians que havien foragitat els moros. La seva cultura era superior a la dels àrabs vencedors, perquè a la seva cultura pròpia forjada amb les aportacions dels hispano-romans, gots i altres pobles, hi afegiren l'aportació aràbiga que assimilaren profundament. És indiscutible, avui, l'existència d'un art mossaràbic com una manifestació artística pròpia i distinta de l'art visigòtic, del romànic i també de l'art cordovès que és l'art àrab espanyol. No obstant, és també indiscutible que l'art mossaràbic té el sediment

sobretot de la cultura visigòtica. És precisament aquest fregadís i influència de la cultura musulmana en la cultura antiga dels mossàrabs el que donà com a resultat un estil de vida i una manifestació artística ben definida, autònoma, pròpia dels cristians mossàrabs.

És clar que és més fàcil aplicar tot això a l'àrea geogràfica de les terres castellanes, ja que a Catalunya per raons històriques òbvies no hi hagué establertes unes comunitats mossaràbigues, però sí, que hi hagué una importació d'elements d'aquesta cultura i art mossaràbigs. I això és el que ha dificultat expressar o delimitar l'àrea geogràfica de l'arquitectura mossaràbiga. És curiós que l'autor al qual féiem referència anteriorment renunciava deliberadament a donar a les esglésies pre-romàniques la designació global de mossaràbigues —cosa que trobem molt encertada— però això no el priva d'assignar al grup d'esglésies d'inspiració mossaràbiga una part del complex monumental de Sant Miquel de Cuixà, que és una església ultrapirinenca. Sembla, doncs, que al sud del Pirineu també degué arribar aquesta inspiració mossaràbiga.

Sant Julià de Boada

De totes maneres, aquest autor recentment ha dit: «quan jo proposava el 1948 una classificació d'esglésies pre-romàniques catalanes només en tres grups... el nombre de monuments coneguts era encara molt escàs...» (*Revista de Girona*, 1981, núm. 96).

Intentarem, doncs, ara assenyalar uns trets mossaràbigs de Sant Julià de Boada. El primer és la planimetria d'aquesta esglésiola. Presenta uns plans rectangulars amb tendència a formar uns espais tancats. És evident a Boada l'existència d'aquests espais compartimentats, unitats ben delimitades. La limitació d'aquests espais es consegueix amb els arcs de ferradura, que no manquen mai en l'arquitectura mossaràbiga.

Avui, a Sant Julià de Boada són tres aquests espais compartimentats, però la restauració portada a terme recentment ha posat al descobert un arrancament d'arc que pot fer pensar en un segon arc toral que hauria posat encara més manifesta aquesta planimetria mossaràbiga del monument, perquè, en lloc de tres, potser eren quatre els espais delimitats.

Gómez Moreno posà ja en relleu que l'arc de ferradura, que ja hem dit que és una constant essencial de l'arquitectura mossaràbiga, té en aquestes unes característiques pròpies, que el fa distingir netament de l'arc de tipus visigòtic i també de l'arc califal cordovès. Segurament la característica més pròpia d'aquest arc mossaràbig, a més d'ésser ultrapassat, és tenir el tradós descentrat, i així la part superior és més ampla que els arrancaments. Gómez Moreno ha insistit en aquest punt: l'arc mossaràbig té l'autèntica forma de ferradura de cavall.

En una fotografia de l'interior de l'església de Boada que es conserva a l'arxiu fotogràfic del Servei d'Excavacions Arqueològiques i Museus de la Diputació de Girona, hom pot apreciar ben clarament aquesta forma genuïnament mossaràbiga en l'arc toral. Llàstima que en una primera restauració del monument que tingué lloc als volts dels anys seixanta, aquest arc fou «massa ben» restaurat, vull dir, que perdé la seva vertadera forma original.

Un altre tret de l'església de Boada és que no té façana, com a part distinta i punt de referència destacat que solen tenir les demés esglésies. Les esglésies mossaràbigues no tenen rostre, i avui, després de la darrera restauració, això apareix manifestament a Boada. La porta d'entrada avui feliçment restaurada, substituint la que en temps moderns s'hi havia posat, ha retornat aquest aspecte a aquesta església, que l'havia perdut. Aquesta porta actual no marca un punt de referència exterior apreciable, és només un forat per entrar. Convindria que els qui volguessin estudiar la restauració que s'ha fet, tinguessin ben en compte aquest punt.

També la llum s'obté a Boada mitjançant unes obertures estretes i sobretot altes. És un altre tret mossaràbig, sempre més accentuat que en les altres esglésies pre-romàniques, si bé en això hi ha un punt de convergència innegable entre totes elles. Aquestes finestres no són per abocar-s'hi o treure el cap, sinó exclusivament per deixar penetrar la llum del sol, més com a llum cultural, és a dir, llum imprescindible per a celebrar-hi el culte, que com a llum natural, com ha observat Fernández Arenas.

Quan el bisbe Bastero, l'any 1734, desafectà del culte l'església de Boada, ho féu, i són paraules textuais, perquè «molt més de la meitat està tota ella dintre terra... de manera que dita iglesia mes sembla un soterrani o una Cova per no dir altre Cosa que uns Iglesia de catholicos». Certament, fins als nostres dies la terra, al costat nord, estava adossada al mur de l'església fins a l'arrancament de la coberta. I segurament en aquell temps la terra devia cobrir alguna altra part de l'església. Però el que ignorava totalment el bisbe Bastero és que amb les seves paraules, «tota ella dintre terra», «soterrani», «cova», estava descrivint un dels trets característics d'una església mossaràbiga.

En suma, la «tradició visigòtica local» és un fet i una rúbrica innegable a l'església de Sant Julià de Boada. En això, és una de tantes esglésies pre-romàniques que cada dia es van descobrint i augmentant de nombre en les comarques

gironines, i no pas únicament a l'Empordà, sinó inclusivament a la Garrotxa.

Però a l'església de Boada hi trobem quelcom més propi, com són les aportacions objectives que fem de materials que hem ressenyat. I la nostra interpretació personal quan a nomenclatura és que es tracta d'un exemplar únic del mossarabisme català a les comarques gironines, vull dir l'únic que ens hagi arribat en aquestes terres en un estat gairebé íntegre i originari.

És per això que diem que la inauguració de les obres de restauració de Sant Julià de Boada no fou una de tantes. S'ha salvat, s'ha consolidat, s'ha restaurat, s'ha embellit, s'ha enlluernat un monument que, com alguns d'altres d'una cronologia semblant, és un testimoni d'un temps en què el nostre poble començà a tenir una consciència nacional, i en aquest cas un monument de caràcter ben original en aquestes comarques gironines.

Ara, amb aquesta restauració, Gómez Moreno segurament podria continuar veient en aquesta esglesiola de Boada una rudesia de construcció, ja que aquesta s'ha respectat i deixat intacta, però potser no arribaria a parlar de «su aspecto mezquino». Avui és possible embellir el context d'un monument respectant el seu caràcter humil i rural, que a l'ensem és el seu millor encant.